
ПРОГЛААС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

кн. 2, 2016 (год. XXV), ISSN 2367-8585

*Виолета Русева*¹

**ИСТОРИЧЕСКА ПОЕТИКА / ИСТОРИЯ НА ЛИТЕРАТУРАТА.
ТЕЗИСИТЕ НА А. Н. ВЕСЕЛОВСКИ
В ЛИТЕРАТУРОВЕДСКАТА СИСТЕМАТИКА НА ОПОЯЗ**

Violeta Ruseva

**HISTORICAL POETICS / LITERARY HISTORY. THE THESES
OF A. N. VESELOVSKY IN THE LITERARY SYSTEMATICS OF
THE SOCIETY FOR THE STUDY OF POETIC LANGUAGE (OPOYAZ)**

A. N. Veselovsky was a Russian scholar of the late 19th century, author of works on historical poetics and professor of “universal” literary history at St. Petersburg University. In the second decade of the 20th century a group of young literary scholars and linguists from the OPOYAZ circle published their first “manifesto” articles at the same university. V. Shklovsky, B. Eikhnenbaum, Y. Tynyanov, and R. Jakobson set out to problematize the “scientific” thought of their time. Their research and theoretical approaches in the field of literary history appear to be extremely productive when compared with Veselovsky’s theses on historical poetics. The paper studies the history of scholarly ideas. It shows how concepts can change their meanings and modes of operation in different mental systems. It employs a historically specific cultural semiotic approach, based on the theoretical work of Yuri Lotman.

Keywords: *A. N. Veselovsky, historical poetics, OPOYAZ, literary history, Yuri Lotman, cultural semiotics.*

¹ **Виолета Русева** (Violeta Ruseva) – доц. д.ф.н., катедра „Българска литература“, Филологически факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, v.ivanova@uni-vt.bg

Ал. Веселовски е руски учен от последните десетилетия на XIX в., автор на трудове по историческа поетика, професор по „всеобща история“ на литературата в Санктпетербургския университет. След средата на второто десетилетия на XX в. в същия университет група млади литературоведи и лингвисти, обединени в ОПОЯЗ, с манифестен жест публикуват първите си статии. В. Шкловски, Б. Айхенбаум, Ю. Тинянов, Р. Якобсон проблематизират научната мисъл. Литературноисторическите им изследвания, теоретизациите в полето на литературната история (извън обсега на обичайния интерес към ОПОЯЗ) се оказват изключително продуктивни в аналитичен ракурс спрямо тезите на Веселовски по историческа поетика. Статията изследва историята на научните идеи. Представа как едно и също понятие променя значението и операционалността си в различни мисловни системи. Приложен е „културен семиозис“ (Лотман) в историческа перспектива.

Ключови думи: *Веселовски, историческа поетика, ОПОЯЗ, история на литературата, Лотман, културна семиотика*

След като XIX в. е направил възможна срещата на позитивизма в естествените и хуманитарните науки с математически модели, днес можем да оценим решението на руския учен А. Н. Веселовски да приложи този подход към повторенията в културноисторическото поле. Автор на трудове по историческа поетика от последните десетилетия на XIX в., професор по всеобща история на литературата в Санктпетербургския университет, Веселовски поставя въпроса хипотетично: „не е ли ограничено поетическото творчество от известни определени формули, устойчиви мотиви, които всяко поколение приема от предишното, и чиито първообрази ние неизбежно срещаме в епическата древност и по-далеч – в мита“². Решението му е да сведе повторимостта до „клетъчни“ елементи („поетически форми“, „поетически сюжети“ „поетически типове“), обезпечавайки по този начин наблюдение над елементарни градивни нива на художествената творба или на дадена художествена система като цяло.

² Прев. мой – В. Р.

Разграничението, което винаги сме длъжни да правим, когато се връщаме към минал литературоведски (литературноисторически) опит, е между аналитичния език на изследователя, от една страна, и от друга – езика на по-късни рефлексии спрямо него. Веселовски не използва „система“ и „структура“ в понятиен смисъл, но мисли в системен и структурен порядък.

След като е диференцирал градивни елементи (своеобразни „атоми“) на литературната системност, Веселовски обособява „поетически формули“ (друго ниво на семантично втвърдяване в процеса на повторение). Повторимостта може да бъде мислена като „нови комбинации, извършващи се вътре в положените граници на превъртащия се материал“ (Веселовски 1989: 41). Отново става дума за универсален семантичен механизъм, при който „устойчиви поетически формули“ (Веселовски 1989: 41) непрекъснато се променят. Веселовски се опитва да очертае трудно дефиниращото се поле на т. нар. „всеобща литературна история“, но всъщност формулира процес на културен семиозис. Наблюдаваната от тази позиция литературна системност (различни национални литератури, жанрове, отделна творба) се обезпечава от отношението между „устойчивост“ и „изменение“, между „неизменни формули“ и историческа променливост (Веселовски 1989: 41).

Според Веселовски сюжетите, чиято повторимост се разгръща далеч назад „от съвременната поезия към древната, към епоса и мита“ (Пак там), са определен брой в обширното поле между различни времена и култури. Редуцирани в обратен ред, те водят до семантичен първообраз, който може да бъде открит в „конкретните назовавания на първобитното слово“ (Веселовски 1989: 40).

Аналогично явление вижда в езика като поле на устойчивост и промяна, където „фактическите изменения, осъществени исторически, не прикриват първоначалната форма на думата или я потулват постепенно, незабелязано за две следващи едно след друго поколения“ (Веселовски 1989: 41). Според Веселовски: „Това вътрешно обогатяване на съдържанието, този прогрес на обществената мисъл в границите на словото или на устойчивата поетическа формула трябва да привлече вниманието на психолога, философа, естетика – той се отнася към историята на мисленето“ (Веселовски 1989: 41). Обоб-

щено от съвременна гледна точка: възможността литературните форми да бъдат мислени чрез лингвистични категории е търсене на модели, които могат да бъдат описвани от историческата поетика като универсални.

По същото време през 1862 г. неговият съвременник Потебня пише: „Езикът в целия си обем и всяко отделно слово съответстват на изкуството“ (Потебня 1990: 26). Връзката език – мисъл – художествени жанрове е концептуална основа в теоретическата поетика на Потебня. Тръгвайки от идеята, че „форма на поетическото произведение е не звукът, първоначалната външна форма, а словото – единство на звук и значение“ (Пак там, 25), по-късно в свое изследване от 1892 г. авторът пренася граматически модели спрямо словесни жанрове (басня, пословица, поговорка). „Подлогът в този случай е въпрос (...), а сказуемото – отговорът на този въпрос, т. е басня, която се явява, следователно, поясняване на подлога“ (Пак там, 59). Като съотнася семантичния модел на жанра със структурата на изречението, пише: баснята „трябва да бъде постоянни сказуеми при променящи се подлози“ (Пак там, 62).

В статия със заглавие „Задачи поэтики“, писана през 20-те години на XX век, преди да е редактирал издание на съчиненията на Веселовски³, Жирмунски определя трудовете му като „незавършен грандиозен замисъл за история на литературата, построен по поетически жанрове“, в който, съдейки по изследванията, и „теоретичните въпроси би трябвало да заемат съществено място“ (Жирмунски 1977: 15). За системата на Потебня, която, според него, „взета като цяло, събужда съществени възражения“, Жирмунски отбелязва изключително плодотворното „сближаване на поетиката с общата наука за езика, лингвистиката“ (Пак там).

От днешна гледна точка бихме могли да обобщим, че по отношение на жанровете поетиката на Потебня застива в теоретична нормативност. Докато Веселовски предлага разреза на една поетика, която през историчността създава теоретизиращи модели не само относно жанровете, но и относно поетически елементи (сюжет, епи-

³ През 1940 г. Жирмунски подготвя с редакция, въстъпителна статия и бележки изданието А. Н. Веселовский „Историческая поэтика“.

тет) и поетически конструкции (психологически паралелизъм, епически повторения).

За да обобщи своя поглед към художествените феномени, Веселовски използва познавателна метафора, която на някого днес може да се стори леко архаична, но повече от това показва мисловност, устремена да улови и изрази промяната в повтарящото се: „новото съдържание на живота, този елемент на свободата, нахлуващ с всяко ново поколение, прониква старите образи, тези форми на необходимостта“⁴. В статията „Из введения в историческую поэтику“ с бегло допускане, че „статистическите криви“ могат да бъдат приложени към хуманитаристиката, Веселовски настоява на историческа закономерност при изследване на повтаряемостта на художествените явления (Веселовский 1989: 55). Отваря поле на наблюдение в широкото редуване на обществено-поетическите епохи. Свежда повторенията до феномена на паметта. „В паметта на народа се отлагат образи, сюжети, типове“, които заглъхват до „общи схеми и очертания“.

Те са някъде в глухата тъмна област на нашето съзнание, както много от изпитаното и преживяното, видяно, забравено и изведнъж поразяващо ни като непонятно откровение, като ново и едновременно старо, което не съзнаваме, тъй като често не сме в състояние да определим същността на този психически акт, който неочаквано е обновил в нас стари възпоменания (Пак там, 57).

Тъй като го интересува същността на творческия процес в исторически план, отграничава повторителността като процес в „безсъзнателно-поетическата епоха“ и като съзнателен творчески акт. Мисли поезията в исторически категории и като специфична художественост, разполагаща с особени средства, които се „натрупват, задължават ни, указват норма“, след което се съчетават, допълват и обновяват. Едновременно с това съотнася поетическото с „отложил се в общото съзнание жизнен синтез“ (Пак там, 58).

В цитираната статия „Задачи поэтики“ Жирмунски поставя достиженията на Веселовски в началото на разнопосочни в естети-

⁴ **Веселовский, А. Н.** О методе и задачах истории литературы как науки (Веселовский 1989: 41).

ческо и усилни в научно отношение търсения, когато „въпросите от методологията на история на литературата стават предмет на всеобщ интерес в университетските кръгове в Петроград и Москва“, а разбирането, че „поезията трябва да се изучава като изкуство“ се свързва с историческата и теоретическата поетика. В края на 1916 г. и началото на 1917 г. с първа печатна изява обявяват себе си „група млади лингвисти и теоретици на литературата, впоследствие обединили се в Общество на поетическия език“ (ОПОЯЗ) (Жирмунски 1977: 15).

В. Шкловски, Б. Айхенбаум, Ю. Тинянов, Р. Якобсон проблематизират научното поле отвъд обичайната литературна логика, създават различен понятиен език, обосновават системността на литературоведското мислене. Литературноисторическите им изследвания и теоретизациите в полето на литературната история (останали встрани от последвалия интерес към тях) се оказват изключително продуктивни, поставени в аналитичен ракурс спрямо тезите на Веселовски по историческа поетика. В. Шкловски е този от членовете на ОПОЯЗ, който в най-ранни свои статии („Воскрешение слова“, 1914; „Искусство как прием“, 1917) се позовава на „мисленето в образи“ на Потебня и на някои от изследователските тези на Веселовски. По-скоро фрагменти от научни изказвания, отколкото цитирани, те са артистично включени в своеобразни футуристични литературоведски манифести. Шкловски диференцира „законите на поетическия език и законите на практическия език“, настоява да се разграничат езика на поезията от езика на прозата (ОПОЯЗ 1996: 16 – 17). Поетическият език, пише той, превръща нещата и думите в странни, „има характер на чужд, странен език“, „затруднен“ и „архаизиран“ (Пак там, 22 – 26).

На пръв поглед изглежда, че манифестно са оспорени основи на литературното мислене, но всъщност теоретикът от ОПОЯЗ се оказва твърде близко до професора по историческа поетика. „Същността е в отличието на езика на поезията и езика на прозата“, пише Веселовски в „Три главы из исторической поэтики“ и обобщава: поетическият език „извиква удивление, притежава особен речник, чужд е на прозата“, произвежда „впечатление за нещо различно, чуждо, отделно от живота, „старинно“ (Веселовский 1989: 272). Самият той обаче се позовава на „Реторика“ на Аристотел, според

когото: поетическият стил е „неподходящ за реч“, отклонява се от „обичайната употреба“, неговият език „трябва да се прави странен“, да „учудва“ (Аристотел 1986: 160). Да проверим какво всъщност стои зад тези така отдалечени във времето и привидно толкова близки твърдения. Според античния автор на „Поетика“ и „Реторика“ реторическото изкуство е „област на речта“, положена в основанията на диалектиката, и обособяването на „известно предметно съдържание“ е проблематично (Пак там, 53). Според изследванията на Веселовски по историческа поетика трябва да се разграничат „стил“ и съдържанието, съобразно което се избира даден стил, и задължително да се има предвид „предметът“, към който се отнасят (Веселовски 1989: 270 – 273). Позовавайки се на Аристотел, Веселовски цитира, за да тълкува. От диалектическата цялост на стила, мислен от античния автор като „доставени чрез речта доказателства“, Веселовски е стигнал до разбирането за езика като социално явление. Изглеждащите близки твърдения са се разделили в противоположни познавателни системи. Веселовски е в сложността на едно мислене, което обособява езика на литературата като представящ „не явленията и обектите, а нашето разбиране за тях“, но и настоява езикът да се изследва като социално явление и като историческа категория (Пак там, 727). Той полага ракурс на историческата поетика между „естетическите цели“ (Пак там, с. 277) и историческото изменение на езика, наблюдава диференцирането в исторически план на „делова реч“, „език на науката“, „поетически език“ и изследва „зараждането и историята на поетическия стил“, появата и обособяването на поезията и прозата и по-късното „инфилтриране“ на езиците им. (Пак там, 272 – 298)

За да обосноват различната системност на поетически и практически език, ОПОЯЗ следват друга литературоведска аргументация. Литературният език е „с висока степен на организираност“, „поетическата реч е конструкция“, пише Шкловски в манифеста от 1917 г. и предлага въвеждане на понятията автоматизация и отстранение.

Колкото повече изяснявате епохата, толкова повече се убеждавате, че образите, които сте смятали за създадени от дадения поет, са взети от други почти без промяна. Цялата работа на поетическите школи се свежда до натрупване и извеждане на преден план на нови

похвати за разполагане и обработка на словесния материал – свежда се в частност много повече до подреждане на образите, отколкото до създаването им (ОПОЯЗ 1996: 15).

Десетилетия по-късно той се връща към тази идея, за да я редактира, и отново ще се окаже близко до разбиране на Веселовски – за историчност на художественото. „Изкуството никога не преминава, но винаги се самоотрича, като заменя един начин на изразяване не за да промени формата, а за да намери доловимо и точно изразяване на новата действителност“, пише Шкловски в „Тетива“. (Шкловски 1977: 305) В статия от 1919 г., свързваща похватите на сюжетосложението с общите похвати на стила, Шкловски се противопоставя на теза на Веселовски за връзката между литература и бит, която обявява за „етнографизъм“. Да се разглежда обаче сюжетът като „комбинация на мотиви“ (което Веселовски предлага), означава понятието да бъде приведено от „областта на тематичните понятия в областта на конструктивните“, според друг от членовете на ОПОЯЗ – Б. Айхенбаум⁵. Когато прави това наблюдение, Айхенбаум има предвид и статии на Шкловски от 1921 г. – „Развертывание сюжета“ и „Тристрам Шенди“ Стерна и теория романа“⁶, които обосновават разграничението между фабула и сюжет, както и между мотивировка и конструкция на повествованието.

Едновременно с това в статията „Как сделана „Шинель“ Гоголя“ (сб. „Поэтика“, 1919) Айхенбаум въвежда понятието сказ (ОПОЯЗ 1996: 103 – 118). По собствената му синтетична формулировка: конструктивна категория „на основата на повествователния маниер на разказвача“ (Пак там, 393). Автентични говори, записи на устна реч, документирани изкази, социални речеви стилове стават видими във функцията на сказа. Социални полета на езика започват да функционират в художествена обработка. Това решение: да се пренасочи аналитичното наблюдение от сюжетосложението към езикови феномени на повествователното изграждане, от своя страна, ще отвори възможност за бъдещи изследвания на наратологията.

⁵ Айхенбаум, Б. Теория „формалного метода“ (1926). // Айхенбаум 1987: 388. Срв. също: Айхенбаум 1988.

⁶ Идеите на цитираните статии Шкловски разгръща в по-късна своя книга, публ. през 1961 г. Срв. също: Шкловски 1988: 272 – 321.

Статията на Айхенбаум „Теория „формалного метода“ (1926), равностойка за първите взаимни усилия и постижения на ОПОЯЗ, е и израз на противоречиво-приемащо отношение към историко-теоретичните тези на Веселовски. И все пак, точно незавършеното и по-късно издадено изследване „Поетика сюжетов“ на Веселовски е отговорът на нерешени въпроси на литературната наука в негово време и изходната точка за развитие на сюжетологията в литературознанието на ХХ в. Веселовски предлага да бъдат разделени битийната повторимост и мисленето за сюжета като семантичен инвариант, който се конкретизира в различна съчетаемост и редуване на градивните елементи. Да се изследват вариантите на една условна събитийна схема, се оказва предложение изключително продуктивно за повтарящите се сюжети. Подобно, в същността си структурно-семантично, изследване на сюжета е особено плодотворно в полето на културна типология с висока степен на повторимост, каквато е фолклорът (в частност – приказката, което Вл. Пропп ще докаже през 1928 г. в „Морфология на приказката“ (Пропп 2001).

Именно историческата поетика на сюжета и жанра на Веселовски ще се окаже онова аналитично поле, в което ОПОЯЗ настоява за специфичен предмет на литературоведското изследване. В продължителния си интерес към сюжетостроенето и въпросите на жанра Шкловски⁷ посочва връзката с изследователското поле на Веселовски. През 20-те години на ХХ в. теоретизациите в конструктивна обосновка върху понятието сюжет (Шкловски, Айхенбаум) започват да очертават „принципа на спецификация и конкретизация на литературната наука“. Набелязан е „излазът от областта на теоретическата поетика в историята на литературата“ (Айхенбаум, Б. 1988: 379, 390). Проучванията на Веселовски изискват усилията на мисъл, която непрекъснато да отбира, свързва и подрежда разбягващата се многостранна и разнопосочна фактология. В крайна сметка – т. нар. „всеобща литература“ се оказва необичайно обширна

⁷ „Старите теоретици, в това число и такъв голям учен като Александър Веселовски се занимаваха с анализа на промените на отделните части на литературното произведение; разглеждаха въпроса за промените в начина на повествование, на създаването на паралелизма, на еволюцията на самия герой.“ (Шкловски 1977: 151)

област, а историята на тази литература би била имагинерна без уменията на изследователя да изведе и подчертае универсални художествени валидности. Именно тук Веселовски намира специфичната оптика на историческата поетика. Той успява в пределна съгъстеност на изказа да съвмести огромната фактология с разрези спрямо поетически същностното. Обявява за принцип на историзма извеждането на закономерности, валидността на които се установява при мисленето в система (устно – писмено битие на художествените феномени, жанрове, културноисторически типологии).

ОПОЯЗ правят следващата крачка – поставят на научно обсъждане литературата като система, обосновават понятието литературен факт (статията на Тинянов „Литературный факт“ от 1924 г.; статията на Айхенбаум „Литературный быт“ от 1927 г.), създават концептите функция и доминанта, като ги дефинират чрез семантично-конструктивната им функция в художественото единство (статията на Айхенбаум „Теория „формального метода“ от 1926 г. и на Тинянов – „Литературная эволюция“, 1927 г.). Те торетизират „система“ и „структура“ в литературоведския им смисъл (тезисите на Тинянов и Якобсон „Проблемы изучения литературы и языка“ от 1928 г.).

Категориалната система на традиционната литературна наука е поставена под въпрос. Единството на новосъздадените понятия, установяващо се в работен порядък, е приложено в обсъждането на принципите на литературната история. Аналитичните операции, систематизиращите разрези, теоретизиращите основания на историческата поетика (въпреки отликата на различния литературоведски речник) също стават част от този процес. Преобразуването на „теоретическото наследство“ на Веселовски (Пак там, 378) най-вече се отнася до понятията еволюция и генезис. В литературната наука в края на XIX в. и началото на XX в. „еволюция“ е универсално понятие по аналогия с естествените науки. Веселовски използва този смисъл като съотнася наблюдения над историчността на различни литератури с художествени феномени на архаичното минало, както и с различни цивилизационни пластове. Теоретичите от ОПОЯЗ осмислят понятието „еволюция“ в „стълкновение с общите възгледи на Веселовски“ и като преосмисляне на принципите за „изграждане на история на литературата“ (Пак там, с. 389). „Традиционната историко-

литературна система се строи без принципно различаване на (...) еволюция и генезис, приемайки ги за синоними, както и минава без установяване на това, какво е историко-литературен факт“, пише Айхенбаум в „Литературный быт“ и предлага като систематизиращ подход на литературния историк „принципното оставяне настрана на всичко, което няма непосредствено отношение към литературната еволюция като такава“⁸. „Приемственост“ и „влияния“ също стават част от отменен начин на мислене и понятия от неактуален литературоведски речник. Художествените феномени трябва да бъдат осмислени в друга литературно историческа логика на взаимодействия и отношения. В теоретичните обобщения, които прави, Айхенбаум има предвид мисловната позиция на литературноисторическите си изследвания „Молодой Толстой“ (1922) и „Лермонтов. Опыт историко-литературной оценки“ (1924). Пресичането на нарастващата фактология в литературноисторическото поле с теоретизиращи филтри изисква от изследователя едновременно диференциращ ракурс и систематизиращи усилия. Веселовски е показал, че няма теоретични синтези без плътно поле на исторически факти. А Айхенбаум обявява: „Конкретната историческа работа може да има научно значение само тогава, когато се съотнася с въпроси на общата теория и се изгражда на основата на определени теоретични предпоставки.“ (Пак там, 34) В предисловието на „Молодой Толстой“ той приема, че „теоретичните проблеми“ са обособен систематичен ред и нарича подобен метод на изследване морфологически. Припомня, че „в областта на изучаване на фолклора и общата сюжетология морфологическият метод е вече достатъчно утвърден“ (Пак там, 34). Подреждането и съотнасянето на фактологични редове е аналитична процедура, която Веселовски теоретично обосновава и използва, така че неговият изследователски ракурс също може да бъде определен като „морфологически“. Айхенбаум обаче предлага принцип на свързване и разделяне на систематичните редове в литературоведската работа. В предисловието на „Лермонтов. Опыт историко-литературной оценки“ той диференцира „изучаването на литературата като особен род явление, имащо свои собствени закони на развитие и изменение“

⁸ Айхенбаум, Б. Литературный быт (1927). // Айхенбаум 1987: 431.

(Пак там, 140) и посочва като паралелни редове гражданската история, обществената мисъл, историята на културата, историята на изкуството, религиозните и философските възгледи, психологическите типове, историята на научното мислене. „Едно от двете: или ще се изучава самият паралелизъм на редовете – техните съответствия, взаимоотношения и пр. (културата в цяло), или ще се изучава отделният ред явления – в мярата, в която всеки такъв ред има самостоятелен живот“ (Пак там).

Разбирането за литературата като обособено единство предполага изучаването на (вътрешно присъща на всяка системност) „динамика на събитията“, според теоретизиращото въведение на изследването за Лермонтов. Айхенбаум дефинира механизъм на „динамически процес, който никак не се разпада и никога не се прекъсва“ (подч. Б. Айх. Пак там, 143). Този своеобразен предел на литературно-философско мислене за него е начин да отмени метафизичното разбиране на историята, като заяви: „изучаването на историческите събития във от историческата динамика, като индивидуални, неповторими, затворени в себе си системи, е невъзможно, защото противоречи на самата природа на тези събития“ (Пак там, 144).

„Времето“ на дадена епоха като такова и понятието „минало“ сами по себе си не са основа на историческото знание. Реставрирането на определен отрязък от миналото е „наивен историзъм“. Литературният историк се интересува от винаги възможната актуалност на минали събития: „В историята нищо не се повтаря, именно защото нищо не изчезва, а само се видоизменя.“ (Пак там)

Когато твърди, че „исторически разбираният факт е този, който е иззет от времето“ (Пак там, 142), Айхенбаум не унищожава темпоралността. Да се „изземе“ един факт от времето, означава, освен разкрит в собствения му (времеви) контекст на събития и обстоятелства, да бъде поставен и във времева надредност, която произвежда смисъл извън конкретността. Т.е. да бъде „даден“ на времето като процесуалност. Айхенбаум предполага историческото мислене едновременно в конкретността и през надредността на времето. Темпоралността е мислена не като един от елементите, а като същност на историческата динамика. Така времето, което, от своя

страна, не може да бъде изведено от обръщение в историята, става вътрешно присъщо на преобразуванията, наричани „исторически процес“. Без да въведе понятието „система“, Айхенбаум обосновава в литературоведските изследвания, от една страна, иманентния подход. От друга страна, той посочва контекстуалното съществуване на други системни единства. Само във взаимното пресичане на литературата с паралелни редове – разрез, който литературният историк прави, творчеството на даден автор може да бъде осмислено като „историко-литературен факт“ – „истинският Лермонтов е историческият Лермонтов“ (Пак там, 142 – 143).

В статията „Литературный быт“ Айхенбаум отново се връща на паралелизма на систематични редове като научен принцип, при който „литературата, както и всеки друг специфичен ред явление, не се *поражда* от фактите на другите редове и поради това *не е сводима* към тях. Отношенията между фактите на литературния ред и фактите, лежащи извън него, не могат да бъдат просто причинни, а могат да бъдат само отношения на съответствие, взаимодействие, зависимост или обусловеност“ (подч. Б. Айх. Пак там, 433).

Обобщено от позиция на съвременното литературоведско мислене: Айхенбаум семантизира поетикоисторическите трансформации като механизъм на литературната система. Взаимната обусловеност на художествените феномени като процес, протичащ в двете посоки на времето, предполага подвижна изследователска перспектива спрямо функционалната значимост на фактите. В този смисъл обобщението от статията „Литературный быт“ за историята като „наука на двойно зрение“ (Пак там, 428) не е афоризъм, а промислен теоретико-исторически тезис. В „Теория „формалного метода“, статия, която е и полемика, и защита, Айхенбаум изрежда литературноисторическите работи на ОПОЯЗ – „Достоевский и Гоголь“ (1921) на Тинянов, „Розанов“ (1921) на Шкловски, но има предвид своите изследвания за младия Толстой и за Лермонтов, посочва взаимните усилия да наблюдават литературните явления като сложна приемственост, като „оттласкване от известна точка – борба“ (Тинянов) и като преобразуване на съотношения: движение по „скокообразна линия“ (Шкловски):

Нас не ни интересува миналото като такова (...) – ние не се занимаваме с обикновена реставрация на една или друга епоха (...), историята на литературата за нас е не толкова особен в сравнение с теорията *предмет*, колкото особен *метод* на изучаване на литературата, особен разрез“ (подч. Б. Айх. Пак там, 403 – 406)

„Из истории эпитета“ е изследване на Веселовски (ЖМНП, 1895), образец за системно мислене. Поставен е въпросът: наблюденията над един от елементите имат ли валидност за цялото. Изключително богатата аргументация, която се привежда относно структурата и функцията на епитета в различни култури и литератури, е сведена до синтетична формула-обобщение: „историята на епитета е история на поетическия стил в съкратено издание“ (Веселовский 1989: 59).

В предизвикателството на нова научна перспектива Ю. Тинянов свързва теоретичното преосмисляне на история на литературата с концептуалния език. Предефинира теоретично редица понятия в статия за литературната еволюция, публикувана 1927 г.⁹ Уточнява концепта система като работещ в два плана: литературното произведение и литературата като цяло. Теоретизира отношението елемент – цяло в двойна системна положеност, като въвежда понятието конструктивна функция. „При по-внимателно разглеждане се оказва, че подобна функция е сложно понятие. Елементът се съотнася едновременно: от една страна, сред подобни елементи в другите произведения-системи и дори с други редове, и от друга страна – с други елементи от същата система, (автофункция и синфункция)“ (Тинянов 1988: 145).

Пределно лаконична, статията на Тинянов е своеобразен конспект по литературоведска систематичност. Подобен подход, „съответствие между две променливи“, е аналогичен на математическото значение на термина „функция“¹⁰. Всяко от понятията (литературен факт, жанр, функция, доминанта) Тинянов изяснява в двойно системно

⁹ След публикацията от 1927 г. статията е включена в книгата „Архаисти и новаторы“ (Тинянов 1929). Срв. също: Тинянов 1988: 144 – 161.

¹⁰ Пак там, 159. В бележките към българския превод на статията на Тинянов са посочени употребите на термина „функция“ в различни научни системи. Автори на бел. Е. А. Тодес, А. П. Чудаков, М. О. Чудакова.

съотнасяне по аналогия с редуването на „език“ и „реч“ в лингвистиката. Научните бележки при публикуването на статията на български посочват връзката между разграничението, въведено в лингвистиката от Фердинанд дьо Сосюр, и теоретизациите на ОПОЯЗ (Тинянов, Якобсон, Виноградов). Ползващи изключително богат документален материал от институционални и частни архиви, детайлни в аргументацията си, бележките проследяват отношения в университетските среди в Петербург и Москва, академични курсове, научни публикации след средата на десетте и от двадесетте години на XX в. При революционните преобразувания в руското общество е показано време на взрив на научните търсения. В науката интересът към „превърщанията и изменчивостта – към еволюцията“ обаче остава, свързан с предходни достижения, и се засилва. Тинянов в писмо до Шкловски определя като разширяване на съзнанието тази преломна епоха¹¹. В „Тетива“ в артистична фрагментарност Шкловски ще отговори със спомени за приятеля и ще създаде образа на времето чрез града на тяхната младост¹².

През декември 1928 г. Тинянов излага постановките за литературната еволюция в доклад пред Пражкия лингвистичен кръжок. Тезисите в статията са развити от Тинянов и Якобсон в „Проблеми изучения литературы и языка“ (Тинянов 1988: 152, 155). Свързването на литературната наука с лингвистиката в двойната съотнесеност – на „отделния компонент и на цялостта на дадена езикова система“ става основа на разграничението между естетика и поетика в изследванията на теоретика на Пражкия лингвистичен кръжок Ян Мукаржовски. А разбирането му за сближаване на поетика и философия чрез „поетическия анализ на знака“ е посока към полето на семиотичните изследвания. (Mukařovský 1982: 19 – 21) Набелязаният от ОПОЯЗ лингвистичен подход в литературоведските изследвания се оказва смислово работеща перспектива в съвременната хуманитаристика. Статията на Тинянов за литературната еволюция дефинира базисни тезиси. Въпросът не е само в смяната на терминологичния

¹¹ Писмо на Тинянов до Шкловски от 1928 г. (Пак там, 156 – 157)

¹² „Широката Нева е новият ред на новата история... Градът на дворците стои върху дланта на града на заводите (...) – град на поетичното вдъхновение... на белите нощи... Град на наводнения и революции.“ (Шкловски 1977: 143)

език, а в полагането на литературоведските понятия в двойната систематика на диахрония и синхрония: „Ако изучаваме изолирано произведението, не можем да бъдем сигурни, че говорим правилно за неговата конструкция (...) Изучаването на изолирани жанрове извън знаците на жанровата система, с която те се съотнасят, е невъзможно (Тинянов 1988: 146). Така терминът автоматизация – като „избледняване“, „изтриване“ на значението до служебна функция (мисловен модел, който Тинянов взема от лингвистиката) – е въведен и по отношение на конструктивната функция на даден елемент (жанр), и като функция в историческата трансформативност: „Няма готови литературни жанрове“ (Пак там).

Литературоведските тези на Тинянов съответстват на тезите на Айхенбаум за литературата като „социално явление“, за динамиката на жанровата система (в която участва и възприемателя), както и за съотнесеност на литературния ред спрямо социалните функции на бита (Срв. Эйхенбаум 1987: 428 – 436). Тинянов осмисля системните редове като диференциация на човешките дейности: „Съществуването на един факт *като литературен* зависи от диференциалното му качество (т.е. от съпоставката му с литературен или извънлитературен ред), с други думи – от неговите функции“ (подч. Тинянов 1988: 146). Като въвежда социалния ред на бита, който е „съотнесен с литературата преди всичко чрез речевата си страна“ авторът обобщава: „Системата на литературния ред е преди всичко *система на функциите на литературния ред при непрекъсната съотнесеност с другите редове*“ (подч. Ю. Т. Пак там, 148).

Преразглеждането на литературоведските понятия, което Тинянов прави, е от позицията на ново разбиране за история на литературата. „Време е да поставим въпроса за основния термин, с който борави литературната история – въпроса за традицията“, с което „литературната еволюция“ се изяснява като понятие, относимо към „смяна на системите“ с „по-бавен или по-скокообразен характер“ (Пак там, 150). Като обобщава, че „изучаването на еволюцията на литературата е възможно, само ако се отнесем към литературата като към ред, към система, съотнесена с други редове и системи“ (Пак там, 151), той има предвид взаимната обусловеност, но и различното време (продължителност) на преобразуване на отделните системни

редове. „Еволюцията на конструктивната функция протича бързо. Еволюцията на литературната функция – от епоха към епоха, а еволюцията на функциите на целия литературен ред по отношение на съседните редове – трае столетия“ (Пак там, 148). Теоретизиращите тези на Тинянов като основание за нов историзъм започват с разграничението между „историчност на литературното явление“ и „историзъм, прилаган към него“ (Пак там, 144). Тази диференциация работи с фини нива на научната оптика, като настоява да не се смесват феномените (т.е. предметът) с ракурса на изследвателя. Въпросът, поставен от естествените науки на ХХ в., променя ли наблюдателят възприемания обект, според Тинянов, предполага преди всичко прецизни разграничения на историзма на различните ракурси, които се наслаждат върху историчността на наблюдаваните явления.

- Веселовски проблематизира в полето на литературноисторическите изследвания в последните десетилетия на ХІХ в. Санктпетербургските теоретици (от най-ранните свои публикации до края на двадесетте години) сменят парадигмата на литературната наука на ХХ в. (Стайнър 1995). Методологическите основания, теоретизиращите дебати на ОПОЯЗ поставят на обсъждане предмета, понятията, историчността в литературната наука. В техните изследвания литературната история става дискурсивно поле едновременно на анализъм и метаезик. Литературоведската мисъл се обръща към самата себе си, наблюдава аналитични процедури, диференцира понятиен език, дефинира специфичен предмет, който обосновава в отношение към съположени явления, и извежда всичко това до теоретизиращи разрези в полето на литературноисторическата фактология. Т. опр. от тях „литературен факт“ се раздвоява между „суровата“ си обективност (и обектност) и смисловото си „преработване“ в изследователски систематизации. Теоретизациите не са втвърдяващи мисълта изисквания, а предполагат операционалност, продуктивността на която може да бъде проверена само в литературно-историческото поле.

- Значителна част от изследванията на автора на „Историческая поэтика“ са посветени на стила на поезията и на прозата; на стила на поетическата и на деловата реч – като исторически сложили се единства и с оглед на тяхното историческо диференциране. В

литературоведското краевековие на XIX в., още повече в системата на мислене на Веселовски, „стил“ е понятие, което се мисли като хомогенно в неговата историческа променливост и като единно в собствената му противоречивост. Продължавайки тезата на Веселовски за разграничаване езика на поезията от езика на прозата, литературоведите от ОПОЯЗ преосмислят „стил“ в множествената употреба на хетерогенно словесно понятие. Социални стилове на изказ, социокултурни говори, диалектни полета, психологизирани лингвистични структури, специфични речеви отлики, речеви жанрове на бита, разножанрови писмени образци влизат в естетическата системност на езика на литературата и изискват друга анализираща перспектива. Този, да го наречем дискурсивен, подход към жанра на романа ще приложи М. Бахтин¹³ в изследванията си за Достоевски и Рабле.

Поставяни обикновено в интелектуалната линия „поетика – формализъм – структурализъм – семиотика“, достиженията на ОПОЯЗ се свързват с Пражкия лингвистичен кръжок от 30-те години, с френското литературознание след средата на 60-те години, с Якобсон и „нова критика“, с работата на теоретиците от група џ. Изследване на преобразуването на поетическите изкази в обособено семантично пространство (поетически език, текст, интертекст, дискурс, риторически операции), мисленето за езика на литературата като специфична функционална система очертават определено литературоведско поле. Диференцирането на различни социални говори, наблюденията над социокултурни езици, над битови феномени на речта в търсенията на ОПОЯЗ, продължени от Михаил Бахтин, правят видима друга посока в хуманитаристиката на XX в.

Като проглежда в разцепването между разпръснати събития от различен порядък и „изказите като събития“, Мишел Фуко очертава преобразуванията в едно поле на групиране и прегрупиране на „дискурсивни събития“. Множествеността на дискурсите вече няма да позволи изследване на език/езици на литературата в една плоскост. Предметът на т. нар. от Фуко „археология на знанието“ изисква своето предоговаряне. Въпросите за системата, метода, науката, обекта и за един опит, който не може да бъде непосредствено изминат и се

¹³ **Бахтин, М. М.** Проблемы творчества Достоевского, Л., 1929; второ изд. М., 1963. Сrv. също: Бахтин 1978.

нуждае от опосредстващите езици на науките, историята, литературата, превземащи всекидневната реч, която им се изплъзва – в празнотата между „думите и нещата“ отговорите на всички тези въпроси могат да бъдат прочетени като история на познанието.

- Каузалността е модус на осмисляне в рационалисткия курс на литературно-историческите изследвания от времето на Веселовски. Подновен и предложен за обсъждане от ОПОЯЗ, след това въпросът за причинността постепенно избледнява в литературната наука. Авторът на „Историческая поэтика“ се интересува от отлагането на архаични слоеве в поетическото съзнание. В неговата изследователска перспектива литературата непрекъснато е съотнасяна, изяснявана в отношението си с други редове – на историческата среда, общественото мислене, културноисторическите проекции, религиозното мирозъзерцание. Обусловеността от общи контексти е начинът поетическото да бъде закрепено исторически и културноисторически.

Айхенбаум и Тинянов предлагат друго разбиране за каузалност. Те настояват едновременно за обособяване на литературния ред и за съотнасяне с други системни редове и обосновават аналитизъм, при който литературните явления се мислят не като произтичащи от извънлитературните, а като взаимосвързани с тях. Според Тинянов „опростеният каузален подход“ би довел до „разрив между точката, от която започва литературният ред – а тя винаги представлява главни и дълги социални редове – и самия литературен ред (Тинянов 1988: 144).

- Пределно обхватното фактологично поле на разновременни епохи и на различни национални литератури, с което Веселовски работи, от своя страна, проблематизира иманентния подход спрямо художествените феномени. Всяка национална литература има своя вътрешна динамика, своя специфична съотнесеност между събития в литературната система и историческа събитийност, свое вътрешно протичане на литературното време, негово ускоряване или забавяне. Проблематично при подобно пределно обхватно поле на наблюдение е да бъдат съотнесени всички тези обособени системи и да се запази спецификата им. Изследванията си Веселовски систематизира като разрез, който поставя в близост културни различия и актуализира пресичането на ракурси. Нарича този подход „сравнителен“, но всъщ-

ност неговата специфика е в особената проекция между архаични и съвременни художествени явления, в изведените от изследователя културноисторически типологии и универсални литературноисторически валидности.

Айхенбаум и Тинянов осмислят историчността на литературната система чрез рефлексия над понятието „динамика“ и категорията „време“. Шкловски синтезира тези понятия диалектически като „единство на цялото“ (Шкловски 1977: 41 – 43). Тинянов и Якобсон отнасят към литературната системност (характерно за лингвистиката) диференциране и свързване на парадигматичен и синтагматичен план. Обосновават във взаимно единство синхронен разрез и диахронна променливост. В литературноисторическите изследвания на Айхенбаум и Тинянов теоретизирането на понятия и подходи намира своята аргументация в руската литература като характерно единство. В по-късните работи на Шкловски нива на анализ, факти, явления от отделни литератури остават фрагментарно свързани от изследователската мисъл.

Ненаблюдаван и теоретично необоснован остава въпросът, който изследванията на Веселовски поставят за възможностите на иманентния подход спрямо различни национални литератури, осъществен при синхронни техни пресичания и диахронни съполагания.

- Веселовски представя обобщен модел на т. нар. от него „архаично синкретично изкуство“ и се интересува от историческото диференциране на основните литературни родове и жанрове. Той проследява генезиса на поетическото, но между „архаичното изкуство“ и съвременните художествени форми и жанрови модификации оставя бели полета на изследователското въображение. В така постановената от него перспектива жанровият генезис и жанровите трансформации, непрекъснато протичащи в системите на отделните литератури, са ненаблюдаеми.

Тинянов предлага да се отдели изследването на еволюцията от изследването на генезиса. Най-общо тезата му е, че еволюцията е понятие, работещо в литературната система, докато генезисът може да бъде свързан с извънлитературен ред (чрез речеви форми на бита). Като имаме предвид разграничаването на „наблюдателните пунктове“, което Тинянов изисква, изучаването на генезиса може да

бъде обобщено: 1) като полагане на литературния ред и 2) като понятие, отнасящо се до отделни явления, като непрекъснато възможни синхронни пробиви в диахронията на литературния ред (Тинянов 1988: 149 – 151)¹⁴.

Всъщност в изследователското време на Веселовски интересът спрямо генезиса на литературните явления е перспектива, зададена на историческата наука от еволюционизма във „века на Дарвин“. Разграничаването на наблюдателните оптики като проява на нов историзъм, за което ОПОЯЗ настояват, предполага изясняване на понятията „еволюция на литературния ред“ и „генезис на литературните явления“. „Необичайно широкият“ обхват на литературната история, който включва „материалната история на художествената литература и историята на словесността, и на писмеността изобщо“¹⁵, изисква строга диференциация на отделните редове при изследване на генезиса и вътресистемни наблюдения над еволюцията, мислена като преобразуване на литературния ред.

ОПОЯЗ семантизират понятието еволюция като процес на същностно-структурни трансформации на литературната система.

• Веселовски е учен, при който в автентичен вид можем да наблюдаваме присъщите за науката на XIX в. събирателско отношение към факта, изолирането му като „обективност“, включването му в индуктивна изследователска призма, извеждане на мисловните обобщения от полето на опита. Едновременно с това проучванията, над които работи между последните десетилетия на XIX в. и началото на следващия век, са изключително продуктивни по отношение на бъдещи мисловни системи в хуманитаристиката и литературознанието.

¹⁴ Вж. също в бел. – план на статия, в който Тинянов обмисля следните съотношения: „1. Каузалност и генезис. 2. Кондиционалност и еволюция. 3. Генезисът – изучаване на индивидуалната изменчивост. 4. Учението за измененията на реда“ (Пак там, 157). Последните две точки – в определена връзка с мисленето в естествените науки.

¹⁵ Тинянов подчертава, че е необходимо да бъде преразгледан самият термин „история на литературата“, от която се очаква да стане дисциплина, готова да влезе в „историята на културата“ като научно-обработен ред“ (Пак там, 144).

През 20-те години на ХХ в. руското литературознание осмисля мисловно и понятийно основанията на подобен историзъм. Срещата и разминаването между вековете е среща на мисловните им системи, предефиниране и включване в нова систематика. След въпроса на Тинянов съществува ли диференциална разлика между „факт“ и „литературен факт“ (Пак там, 146), науката за литературата вече не може да мисли „чиста“ фактологичност. Всеки факт е и интерпретанта, всеки ред от факти – хоризонт на смисъл. От позиция на литературната система „начало“ е същностна повторимост, която е интерпретирана в генеалогически хоризонт.

Отворена и проблематизирана от съвременна позиция остава следната теза. Литературната история е хронологична положеност, в която се осъществяват връзки и в обратна посока – като по-късни литературни събития подчертават и „създават“ минали. Подобно разбиране предполага непрекъснато протичащ семиозис в литературната система, при който генеалогическите проекции стават винаги възможни от ракурса на следващи към предходни литературни явления. Функционално-семантичните трансформации могат да бъдат наблюдавани във функцията им на преобразуващи литературната система.

В последното десетилетие на ХХ в. във „Внутри мислящих миров“ Ю. М. Лотман обосновава „създаване на всеобща историческа семиотика на културата“¹⁶. Обръщайки ретроспективен поглед на пътя, изминат от семиотиката от този момент, когато тя в значителна степен благодарение на усилията на Роман Якобсон, от една страна, и общата насока на мисълта, от друга страна, привлече във втората половина на 1950 г. широко внимание, можем да определим водещите тенденции с думите: продължение и преодоляване. Това се отнася и до наследството на руския формализъм, и до работите на М. М. Бахтин или на В. Я. Пропп. Но в най-голяма степен това се отнася до наследството на Сосюр.“ (Лотман 2001: 154). Противопоставянето между език и реч, между синхрония и диахрония Лотман посочва като идеи на Сосюр, фундаментални за изследванията по семиотика на културата. В сложна и диференцирана картина на създа-

¹⁶ Лотман, Ю. М. Внутри мислящих миров (първо изд. на англ. език – 1990; на руски – 1999). Срв. Лотман 2001: 149 – 390.

ване на смисъл Лотман отделя различни нива на историческото познание. Най-висока степен на организираност на културата като семиотическа система е стадият на самоописание (Пак там, 254). В процеса на културен семиозис „механизмите на самосъзнание“, пише Лотман, са ретроспективни и работят на принципа на модела¹⁷. Самопознанието включва „тези механизми на историята, който са длъжни на самата нея да обяснят, какво е станало“ (Пак там, 23). От гледна точка на генерирането на смисъл Лотман подчертава наслагване на позицията на анализиращия и на обекта: „Случилото се получава ново битие, отразявайки се в представите на наблюдателя“ (Пак там). Това, което (може да) е станало „случайно“, в рефлексивен план (може да) „се представя като единствено възможно“. „Непредсказуемостта, пише Лотман, се заменя в съзнанието на наблюдателя със закономерност“ (Пак там).

Подобна сложна диференциация на нивата на „обективно“ случващо се и налаганата върху него картина на описание предполага разслояване на позициите на наблюдение, от една страна – на съвременниците, от друга – на по-късните изследователи. „Двоен слой на описание“, го нарича Лотман. Но всъщност обективността на историята е видимото под множество пластове на описание. Само в подобен процес на произвеждане и артикулиране на значение е възможно да работи филтърът на причинно-следствена обусловеност на събития и факти, както и да бъдат разграничени случайно и закономерно. Лотман разграничава културата като семиосфера и описанието като културен семиозис. Предупреждава за всички нива на сложност, през които артикулираният смисъл минава. Посочва подвижността на семиотични практики и наложени над тях езици на описание. В полето на литературната наука рефлексията върху нивото на събития и факти е насочена към преобразуването на литературната система. Веднъж осъществено дадено преобразуване, при осмислянето (на второ ниво) е отново подложено на това, което Лотман нарича „трансформация на събитията“ (Пак там): „Вълната на самоназоваване“ при осъществяване на литературните събития след това в езиците на описание се заменя от изследователска термино-

¹⁷ Лотман, Ю. М. Култура и взрив (М., 1992) // Пак там, 25.

логия, която има тенденция към унифициране на сложостта на картината (Пак там, 21).

Съществен въпрос в литературно-историческото познание става редуцирането на причинно-следствените отношения до семиотичен механизъм. Литературата, чиито събития и факти са и текстовете, създава рефлексивни редове, които се включват в системата на произвеждани и нарастващи значения. Рефлексивният смисъл вече не е вторичен, а включен в сноп от значения.

Под „семиосфера“ Лотман предлага разбиране за променящи се граници на културна организираност, включващи и реалността, от своя страна – също семиотично моделирана в съзнанието на човека (Пак там, 257), езиково диференцирана и структурирана. Той описва процеса на прекодиране на „извънсемиотическата реалност“ като непрекъснато навлизане в нея и отместване на границите ѝ (Лотман 2001: 259). Днес сме положени в радикално различна ситуация на познание, в която съзнаваме участието си в отместващите се граници на културно усвояване, на непрекъснато протичащ „културен семиозис“. В края на ХХ в. и в прехода към новото столетие достиженията на културната семиотика вече са променили разбирането за същност и граници на естетическото. Отношението текст – езиков свят – действителност е подложено на семантизация, в която се включват и социокултурни полета, и социални езици. Променя се разбирането за връзката „езикова реалност“ / „реалност“. В систематизациите на миналото работи разграничението между различни естетики във връзката им с действителността. Отношението между фикционално и нефикционално, основен тезис в историческа перспектива, изисква ново осмисляне.

Ако успее да забрави (което е невъзможно!) словесната си вторичност, езиково-културните си отпратки, вътрелитературните семантични процедури, непрекъснато протичащите обрати на значения, литературата ще се окаже придвижваща се в самата реалност.

От своя страна „реалността“ вече не може да бъде мислена като „сурова“, като „културно необработена“. Тя има своята езикова разслоеност, стилова диференцираност, речеви социални полета – своята семантична и семиотична организираност, която естетическото включва и преработва в друга системност. Няма „картина на

света“ изобщо, има семиотически създадена картина на света. Езикът е „семиотична карта“, наложена над действителността, която литературата пренарежда, на която задава определен код или прекодира. Това не дискредитира реалността, а я включва в множествени и смислообразуващи връзки с естетическото. Същностно се променя връзката език / свят. Границите на семиосферата са подвижни, обемат едно непрекъснато отместващо се „вътре“ на културата, което овладява със структуриране, с назоваване, с описание социалните и човешките светове, както и природата. От своя страна реалността прониква в естетическото като неотменим тезис. За пореден път мисленето за литературата е подложено на оспорване от самото себе си.

ЛИТЕРАТУРА

- Аристотел 1986:** Аристотел, *Реторика*. Предг., въстп. студия и превод Ал. Ничев. С.: Наука и изкуство. // **Aristotel 1986:** Aristotel, *Retorika*. Predg., vstap. studiya i prevod Al. Nichev. S.: Nauka i izkustvo.
- Айхенбаум 1988:** Айхенбаум, Б. Теория на „формалния метод“. // *Литературна мисъл*, 1988, кн. 8. // **Ayhenbaum 1988:** Ayhenbaum, B. Teoriya na „formalniya metod“. // *Literaturna misal*, 1988, кн. 8.
- Бахтин 1976:** Бахтин, М. *Проблеми на поетиката на Достоевски*. Превод К. Г. Попов. С.: Наука и изкуство. // **Bahtin 1976:** Bahtin, M. *Problemi na poetikata na Dostoevski*. Prevod K. G. Popov. S.: Nauka i izkustvo.
- Бахтин 1978:** Бахтин, М. *Творчеството на Франсоа Рабле и народната култура на средновековието и Ренесанса*. Превод Д. Данчева. С.: Наука и изкуство. // **Bahtin 1978:** Bahtin, M. *Tvorchestvoto na Fransoa Rable i narodnata kultura na srednovekovieto i Renesansa*. Prevod D. Dancheva. S.: Nauka i izkustvo.
- Веселовский 1989:** Веселовский, А. Н. *Историческая поэтика*. М.: Высшая школа. // **Veselovskiy 1989:** Veselovskiy, A. N. *Istoricheskaya poetika*. M.: Visshaya shkola.
- Георгиев 1987:** Георгиев, Н. Тезиси по историята на новата българска литература Няколко уводни думи. // *Литературна история*, 1987, кн. 16. // **Georgiev 1987:** Georgiev, N. *Tezisi po istoriyata na novata balgarska literatura Nyakolko uvodni dumi*. // *Literaturna istoriya*, 1987, кн. 16.
- Ж. Дюбуа, Ф. Еделин, Ж.-М. Клинкаенберг, Ф. Мэнге, Ф. Пир, А. Тритон 1986:** *Общая риторика*. М.: Прогресс. // **Zh. Dyubua et al, 1986:** *Obshtaya ritorika*. M.: Progress.

- Жирмунский 1977:** Жирмунский, В. М. *Теория литературы. Поэтика. Стилистика*. Л.: Наука. // **Zhirmunskiy 1977:** Zhirmunskiy, V. M. *Teoriya literatur. Potika. Stilistika*. L.: Nauka.
- Лотман 2001:** Лотман, Ю. М. *Семіосфера*. Санкт–Петербург: Искусство. // **Lotman 2001:** Lotman, Yu. M. *Semiosfera*. Sankt–Peterburg: Iskusstvo.
- Мукаржовски 1993:** Мукаржовски, Ян. *Студии по теория на изкуството*. Съст. Хр. Балабанова. Превод С. Бошнаков. С.: Наука и изкуство. // **Mukarzhovski 1993:** Mukarzhovski, Yan. *Studii po teoriya na izkustvoto*. Sast. Hr. Balabanova. Prevod S. Boshnakov. S.: Nauka i izkustvo.
- ОПОЯЗ 1996:** *Текстове*. Съст., прев., вст. статия и бел. Св. Казакова, Д. Кръстева, Д. Чавдарова, В. Панайотов. Шумен: УИ „Константин Преславски“. // **ОРОУаZ 1996:** *Tekstove*. Sast., prev., vst. statiya i bel. Sv. Kazakova, D. Krasteva, D. Chavdarova, V. Panayotov. Shumen: UI „Konstantin Preslavski“.
- Потебня 1990:** Потебня, А. А. *Теоретическая поэтика*. М.: Высшая школа. // **Potebnya 1990:** Potebnya, A. A. *Teoreticheskaya poetika*. M.: Vsshaya shkola.
- Проп 2001:** Проп, Вл. *Морфология на приказката*. С.: Захарий Стоянов. // **Prop 2001:** Prop, Vl. *Morfologiya na prikazkata*. S.: Zahariy Stoyanov.
- Сборник** в чест на Цветан Тодоров 2009: *Цветан Тодоров – теоретик и хуманист*. Съст. Ст. Атанасов, Р. Кунчева, М. Дачев. С.: ИЦ „Боян Пенев“. // **Sbornik** v chest na Tsvetan Todorov 2009: *Tsvetan Todorov – teoretik i humanist*. Sast. St. Atanasov, R. Kuncheva, M. Dachev. S.: ITS „Boyan Penev“.
- Смирнов 1977:** Смирнов, И. *Художественный смысл и эволюция поэтических систем*. М.: Наука. // **Smirnov 1977:** Smirnov, I. *Hudozhestvenny smysl i volyutsiya poticheskikh sistem*. M.: Nauka.
- Стайнър 1995:** Стайнър, П. *Руският формализъм. Метапоетика*. Превод Огнян Ковачев. Шумен: Глаукс. // **Staynar 1995:** Staynar, P. *Ruskiyat formalizam. Metapoetika*. Prevod Ognyan Kovachev. Shumen: Glauks.
- Тинянов 1929:** Тинянов, Ю. *Архаисты и новаторы*. Л. // **Tinyanov 1929:** *Tinyanov, Yu. Arhaisti i novator*. L.
- Тинянов 1988:** Тинянов, Ю. За литературната еволюция. // *Литературна мисъл*, 1988, кн. 1. // **Tinyanov 1988:** Tinyanov, Yu. *Za literaturnata evolyutsiya*. // *Literaturna misal*, 1988, kn. 1.
- Тодоров 1985:** Тодоров, Цв. *Поетика на прозата*. Превод Ал. Стамболова. С.: Народна култура. // **Todorov 1985:** Todorov, Tsv. *Poetika na prozata*. Prevod Al. Stambolova. S.: Narodna kultura.

- Тодоров 2000:** Тодоров, Цв. *Семiotика. Реторика. Стилистика*. Превод М. Горчева, Г. Данчева, Кр. Кавалджиев, М. Савова. С.: Сема. // **Todorov 2000:** Todorov, Tsv. *Semiotika. Retorika. Stilistika*. Prevod M. Gorcheva, G. Dancheva, Kr. Kavaldzhiev, M. Savova. S.: Sema.
- Фуко 1992:** Фуко, М. *Думите и нещата. Археология на хуманитарните науки*. Вст. студия Л. Сивилов. Превод В. Цветков. С.: Наука и изкуство. // **Fuko 1992:** Fuko, M. *Dumite i neshтата. Arheologiya na humanitarnite nauki*. Vst. studiya L. Sivilov. Prevod V. Tsvetkov. S.: Nauka i izkustvo.
- Фуко 1996:** Фуко, М. *Археология на знанието*. Превод Ант. Колева. С.: Наука и изкуство. // **Fuko 1996:** Fuko, M. *Arheologiya na znaniето*. Prevod Ant. Koleva. S.: Nauka i izkustvo.
- Шкловски 1977:** Шкловски, В. *Тетива. За несходството на сходното*. Превод В. Манчева. Варна: Г. Бакалов. // **Shklovski 1977:** Shklovski, V. *Tetiva. Za neshodstvoto na shodnoto*. Prevod V. Mancheva. Varna: G. Bakalov.
- Шкловски 1988:** Шкловски, В. *Художествената проза. Размисли и разбори*. Предг. Е. Мутафов. Превод Хр. Кънев. С.: Наука и изкуство. // **Shklovski 1988:** Shklovski, V. *Hudozhestvenata proza. Razmisli i razbori*. Predg. E. Mutafov. Prevod Hr. Kanev. S.: Nauka i izkustvo.
- Эйхенбаум 1987:** Эйхенбаум, Б. *О литературе*. М.: Сов. писатель. // **Eyhenbaum 1987:** Eyhenbaum, B. *O literature*. M.: Sov. pisately.
- Якобсон 2000:** Якобсон, Р. *Езикът на поезията*. Съст. Хр. Трендафилов. С.: Захарий Стоянов. // **Yakobson 2000:** Yakobson, R. *Ezikat na poeziyata*. Sast. Hr. Trendafilov. S.: Zahariy Stoyanov.
- Мукaфoвскý 1982:** Mukafovský, Jan. *Poetika* (1937). Studie z poetiky. Praha: Odeon.